

Александър Гребенаров: Ньойският договор от 1919 г. трябва да бъде като обица на ухото за всички български политици

27 ноември 2009 | Агенция "Фокус"

Историкът от Института по история на БАН Александър Гребенаров в интервю за Агенция „Фокус“ за поуките от унижителния за България Ньойския договор – 90 години след неговото подписване.

Фокус: Г-н Гребенаров, какви са според вас поуките за България 90 години след подписването на Ньойския договор?

Александър Гребенаров: Поуките са разнопосочни, но като цяло аз бих наблегнал на една важна поука – че през 1915 г., когато влиза в Първата световна война, България за втори път не чува и не вижда експертите. Първият път е през 1913 г. по време на Междусъюзническата война. Нормално е всяка държава да се управлява от политици и държавници, но е нормално и всяка държава да има един диалог между управляващите и експертите. Нито през 1913 г., нито през 1915 г. такъв диалог не се е състоял. За мен това е една от основните причини България да бъде набутана в един ъгъл по време на Парижката мирна конференция и бита от всички като боксова круша, както се случва също и през 1913 г.

Фокус: Можели ли сме да избегнем подписването на договора и унижението?

Александър Гребенаров: Не сме можели да избегнем подписването. Интересното е, че съседите на България – най-вече Румъния, бъдещата Югославия, Гърция (победителите от войната) са намирали чуждестранни дипломати, министри, учени, отговорни лица в западните държави, които с малко повече пари са склонявали да защитават една или друга теза. Става дума за една пазарна ниша. А България е била трудна за спасяване, защото е все едно да бъдете адвокат на един престъпник, който е участвал в някакъв заговор. Поради тази причина вероятно българите са търсили лоби сред по-силните държави, но не са намерили такъв човек. Всяка държава трябва да има лоби – това според мен е задължително, защото нито една държава не се развива в едно цветущо положение от А до Я. Винаги се случват някакви конфликти – дали ще бъдат балкански, европейски или световни – винаги ги има. Нормално е в тези моменти да разчиташ на някой от Западна Европа или Америка.

Така Белград се възползва от безпомощността на българската държава и през лятото на 1919 г. засилва натиска си срещу нея като изпраща мемоар до френския премиер Жорж Клемансо. В него се настоява цялата българо-югославска граница от река Дунав до Беласица да се премести от 20 до 70 км навътре в територията на България. Сръбските претенции засягат над 13 000 кв. км площ (включително градовете Видин, Кула, Белоградчик, Трък, Цариброд, Босилеград, Кюстендил, Струмица и Петрич), населена с около 500 000 българи. Аргументите от страна на Белград изопачават историята и етническия характер на живеещото в тези области население, представено като „чисто сръбско“. Като допълнителни съображения за исканата гранична промяна се сочат и стратегически мотиви за сигурност.

Подобни агресивни претенции към България отправя и Гърция по въпроса за Западна Тракия. Областта е присъединена към България през 1913 г. независимо от загубената война. Тогава бившите съюзници – гърци и сърби ѝ преотстъпват областта поради неоспоримото надмощие на българския елемент. През 1919 г. Атина преосмисля политиката си към Западна Тракия и решава да лиши София от беломорски излаз. Без значение остава българският контрааргумент, че липсва промяна в етническата характеристика на областта.

Румъния също не забавя претенциите си към България. По въпроса за присъединяването на Южна Добруджа към Букурещ или София са налице известни противоречия между великите сили, но стратегическото положение на Румъния и отредената ѝ роля на „санитарен кордон“ спрямо Съветска Русия налага удовлетворяване на почти всички нейни аспирации. Това е една от основните причини, поради която румънската държава излиза от голямата война като първостепен балкански фактор.

Интересно е, че пъстрата етническа мозайка на Балканите предизвиква фалшифициране или преувеличаване числеността на едно или друго население в дадена област – обстоятелство, от което през лятото на 1919 г. се възползват съседите на България. За да докажат вековните си права над дадена област, техният обществено-политически елит не се двоуми да купи някой западен политик, дипломат или интелектуалец, занимаващ се с история, етнология или журналистика. От тази балканска надпревара в полето на пропагандата се възползват мнозина чужденци, които изпълват тази специфична пазарна ниша. Част от тях сами предлагат услугите си, а други – са търсени по дипломатични канали, приятелски кръгове или чрез лични познанства. Цената за сторената услуга е

различна и зависи от множество фактори.

Фокус: Т.е. сме можели все пак да намалим например размера на репарациите, ако сме намерили подходящия човек, който да ни защити?

Александър Гребенаров: През 1919 г. бившият министър-премиер на България (1911-1913 г.) Иван Евстатиев заминава бързо и екстремно за Лондон, за да търси връзки и съдействие. Той търси среща с премиера на Англия, но се среща с представители на по-ниско ниво. Той е поискал английска подкрепа за Беломорска Тракия, за да може страната ни да бъде беломорска държава. Като в замяна той не е предлагал пари, но е предложил да бъде по-либерален режимът за няколко английски банки у нас, които да се ползват с протекция. Акцията обаче не е сполучлива. В Швейцария в началото на Първата световна война се изгражда български пропаганден център с цел да разяснява българския национален въпрос. След включването обаче на страната ни във военните действия швейцарската преса постепенно ограничава изявите на центъра.

Фокус: Можете ли да разкажете някои интересни моменти от подписването на договора в Париж и пътуването на българската делегация. Има доста митове по този повод.

Александър Гребенаров: Българските петима делегати са премиерът Теодор Теодоров, Александър Стамболийски, Венелин Ганев, Янко Сакъзов и Михаил Сарафов, както и множество експерти, съветници, секретари и технически лица. В рамките на делегацията петимата имат някаква приемственост. Начело на делегацията е бил в началото Теодор Теодоров, а договора подписва Александър Стамболийски, който пък ще стане българския премиер. Скандален обаче е бил един факт. Премиерът по това време Теодор Теодоров изпада в лична драма. Той е бил избран за народен представител от Цариградско, откъдето преди подписването на договора му изпращат телеграма с думите: „Спасете ни!“. Влакът за Париж минава през Цариброд, а в него за Париж пътува народният представител от областта, която ще спре да бъде българска след подписването на Ньойския договор. А това е една ужасна трагедия. Това е може би най-кратката телеграма, която се получава в българското министерство по това време с думите „Спасете ни!“.

Делегацията пътува осем дни с влака от София за Париж. Не е имало никакви удобства. Пазят ги през цялото време офицери и за да бъде унижена допълнително са вкарани няколко батальона сенегалски войници, които охраняват влаковата композиция. Това е направено умишлено, за да може българската делегация да бъде унижена.

Представете си как този влак пътува през Белград, през Европа – а първите държавни мъже на България да държани почти като в клетка като в зоологическа градина и пазени от тъмнокожи войници. Пристигайки в Париж в продължение на два месеца също не им е било разрешено да излизат от хотел „Шато дьо Мадрид“, изисквали са специални разрешения. Те получават вестници и телеграфни съобщения, но нямат право да излизат – можело е, но само със записване ден по-рано. Били са като военнопленници.

Фокус: Защо е бил наложен този режим, защото сме победените ли?

Александър Гребенаров: Според мен това е било, за да не може нашите първи мъже да търсят никакви връзки и влияние, за да излязат от капана. И второ – за да ни унижат естествено.

Фокус: Колко време е продължило подписването на Ньойския договор?

Александър Гребенаров: Подписването на Ньойския договор на 27 ноември в кметството на парижкия квартал Ньой не е дълга церемония. Тя започва в 10.30 часа, за да завърши само след 25 минути. Време, колкото да сложат подписите си върху договора Стамболийски и делегати на великите сили-победителки. Финалът с историческата перодръжка, която бъдещият български премиер отказва да вземе за спомен, създава поводи за фолклорни анекдоти, но не и за радости, защото става дума за тежка присъда на България, узаконила нейния разгром. Не е имало шанс да не го подпишем, защото българската армия е разоръжена и нямаме право на оръжие. Как си представяте – ние сме натикани в кюшето и една революция просто не става.

Фокус: Какви медийни спекулации е имало по това време в чуждата преса?

Александър Гребенаров: През есента на 1918 г. се провежда войнишкото въстание и част от трудоваците достигат до Владая и се опитват да минат през София. По този повод идеята на френските вестници е била, че България готви социална революция по подобие на болшевишката революция в Русия. Тогава на Запад много се страхуват тази болшевишка революция да не би да премине и в другите държави. Опасението е, че България може да се превърне и в социален размирник. Всичко това обаче е измислица, за да може да се наложи още по-бързо и още по-строги мерки за нас.

Фокус: Кои са митовете, които се носят за подписването на Ньойския договор, че писалката се чупи? Каква е истината в крайна сметка?

Александър Гребенаров: Подписването се извършва е

перодръжка. Писалки по това време не е имало. Митовите са фолклорни. Тогава народът ни не е могъл да протестира и порази тази причина се изгражда една митология за въпросната перодръжка, с която се подписва договорът. Според митологията – след подписа на Александър Стамболийски той много силно е натиснал и е счупил перото и е захвърлил перодръжката. Те после искат да му дадат за спомен тази перодръжка, а той отказал. Всичко това е съчинено заради идеята, че Стамболийски е искал да се противопостави по някакъв начин и това е бил единственият. Това обаче е разкрасена митология, но не е вярна.

Фокус: Какво се случва след подписването на договора?

Александър Гребенаров: След подписването делегацията се прибира в България. У нас започват някакви акции – има ги и преди и след 27 ноември, но се увеща една голяма болка от този договор. Това е най-страшният и най-неприятният договор за България, а тя има доста договори, но в новата история – по-лош от този няма. Причината е в това – Българската държава се създава през 1878 г. и са минали 41 години от нейното основаване. Представете си и, че 41 години от създаването си България винаги е била във възходящ линия. Тя минава през различни етапи – увеличава населението си, присъединява Източна Румелия към Княжество България, увеличава територията си и площта си. През 1908 г. става независима българска държава, която се признава от всички останали европейски държави. През 1912 г. българската армия е на основното бойно поле срещу турците и тази борба срещу Османската империя се извършва предимно от победите на българските войски. През 1913 г. България отбелязва спад, но всички знаят, че е временен – защото става дума за балкански взаимоотношения. Дори и след тази Балканска война, която е неуспешна, България излиза уголемена. Затова ударът през 1919 г. е жесток и няма никаква надежда. Това вече не е балканска война – това е световен конфликт и мирните договори са ужасяващи. Затова тогава българският дух е бил страхотно унил – в България за две-три години пристигат 100 хил. бежанци. Само ако сега пристигнат 100 хил. бежанци – нищо, че сме една модерна държава, аз не знам как ще се справим при сегашната ситуация. През 1919 г. страната ни е задължена да започне да плаща големи репарации – десетки години. Има военнопленници, има десетки хиляди убити мъже в зряла възраст, има много оставени сираци. България става една обрुлена отвсякъде държава. Не е можело да се завижда на тогавашните управляващи, но те все пак намират сили бавно и постепенно да изправят страната ни на

крака. Но психологически Ньойският договор е бил много неприятен.

Фокус: Как изглежда България през 1919 г.?

Александър Гребенаров: Унижена армия, бедност, глад, нищета, мизерия.

България е била една селска държавица. За мен Ньойският договор е унизителен. Този договор трябва да бъде припомнян на сегашните политици и той да бъде като обица на ухото – докъде може да стигне една държава, ако не може да подбере добре своите партньори и да намери свое лоби, както и когато не може да си използва добре експертите.

Галина ДИМОВА